

Cieľom tohto príspevku je reflexia vzťahu P. Ricoeura — jedného z významných predstaviteľov súčasnej francúzskej nemarxistickej filozofie — k ideovému odkazu E. Husserla. Je známe, že Ricoeur v súčasnosti rozvíja teóriu hermeneutického chápania, o čom svedčí aj jeho najnovší príspevok k tejto problematike, druhý zväzok hermeneutických esejí *Od textu k akcii* (*Du texte à l'action*. Paris 1986).

Komentátori a kritici — a to aj marxistickí — označujú Ricoeura v závislosti od etáp jeho tvorby, ktorým práve venujú pozornosť, raz za personalistu, inokedy za fenomenológa alebo za hermeneutika. Tento prístup sa zdá byť opodstatneným, vzhľadom na Ricoeurovo úsilie uchopiť vo viacerých prúdoch súčasnej buržoáznej filozofie (personalizmus, existencializmus, psychoanalýza, fenomenológia, štrukturalizmu)¹ akési racionálne jadro a spojiť ich v systematické učenie. Podľa našej mienky však v kontexte doterajšieho vyústenia Ricoeurovej tvorby je opodstatnené uvažovať o ňom ako o fenomenológovi hermeneutickej orientácie. Ricoeur totiž celým svojím dielom potvrdzuje svoju príslušnosť k fenomenológii², ktorú, podľa vlastného vyjadrenia nepovažuje ani tak za učenie, za doktrínu, ako skôr za metódu, schopnú mnohonásobných inkarnácií v rozličných filozofických, ale aj nefilozofických koncepciách. V tejto súvislosti upozorňuje, že Husserl nepredstavuje celú fenomenológiu, pretože z nej vyťažil len malý počet možností. (Porovnaj 1, s. 7—8).

Ricoeur formuloval svoje stanovisko k Husserlovmu filozofickému odkazu pri mnohých príležitostiach, takže ho netreba zložito dešifrovať. Jeho úvahy o osude fenomenológie dnes však evokujú otázku, ktorú možno z nášho hľadiska nastoliť takto: ktoré momenty Husserlovho učenia sú (alebo môžu byť) aktualizované a aktivizované v najnovších koncepciách buržoáznej filozofie, a konkrétne, čím fenomenológia inšpiruje predstaviteľov súčasnej filozofickej hermeneutiky?

V kontexte ideových a ideologických konfrontácií je konkretizácia otázky celkom oprávnená, ak vezmeme do úvahy, že súčasná filozofická hermeneutika — ktorá prispieva k rozvíjaniu fenomenologickej tradície idealistickej filozofie XX. storočia — sa stala jedným z vedúcich prúdov nemarxistického filozofického myslenia posledných desaťročí. Navyše, na jej pôdu sa po ústupe existencializmu presunula problematika človeka v širšom pláne — od otázok chápania, interpretácie, jazykovej komunikácie až k problémom sociálno-historického bytia človeka a kultúry.

To, čo púta pozornosť pri sledovaní Ricoeurovho vzťahu k Husserlovmu filozofickému odkazu, je fakt, že hoci francúzsky fenomenológ zdôrazňuje

¹ Podľa E. K. Bystrického ide o tie prúdy súčasnej buržoáznej filozofie, ktoré tak alebo inak vychádzajú z uznania principiálne nereflexívneho, mnohoúrovňového a kultúrne-historicky podmieneného charakteru ľudského vedomia. (Porovnaj E. K. Bystrickij: *Naučnoje poznanie i problema ponimanijsa*. Kijev 1988, s. 81).

² Porovnaj najnovší zborník textov P. Ricoeura *A l'école de la phenomenologie*. Paris 1986.

popri Heideggerovi a Gadamerovi význam husserlovskej inšpirácie pre súčasnú hermeneutiku, jeho vzťah k Husserlovi je kritický.

Ricoeur vo svojej dôsledne koncipovanej úvahe o možnostiach hermeneutiky resp. hermeneutickej fenomenológie (podľa vlastného programového a výskumného názvu) precizuje dve východiskové tézy: 1. „To, čo hermeneutika značila, nie je fenomenológia, ale jedna z jej interpretácií, a to idealistická interpretácia samého Husserla.“ 2. „Fenomenológia zostáva neprekonateľným predpokladom hermeneutiky. Na druhej strane fenomenológia sama sa nemôže konštituovať bez hermeneutického predpokladu“ (2, s. 39, 40).

Na otázku o husserlovskej inšpirácii Ricoeurovej koncepcie v tejto súvislosti nadväzuje ďalšia: predstavuje hermeneutická metóda skutočne prekonanie idealizmu Husserlovej fenomenológie, ktorý kritizuje?

Podľa Ricoeura Husserlov vklad pre hermeneutiku je dvojaký. Na jednej strane je to kritika objektivismu³, ktorá vo svojich dôsledkoch odmieta nároky prírodných vied vytvoriť jediný model metodológie, platný aj pre humanitné vedy, ale zároveň spochybňuje diltheyovskú snahu poskytnúť duchovným vedám takú objektívnu metódu, akou je metóda prírodných vied. Ricoeur tu naráža na celkom reálny problém špecifiky poznania v rovine sociálno-historického bytia a činnosti človeka. Kritika objektivismu v jej husserlovskom idealistickom hápaní ho však priviedla k založeniu hermeneutiky na antiscientistickom východisku, tak príznačnom pre súčasný antropologizmus. Podľa Ricoeura totiž — a to je druhá stránka spomínaného vkladu — fenomenologické základy ontológie chápania treba hľadať v neskorej fenomenológii Husserla, pretože v nej je kritika objektivismu vedená v rámci tej pozitívnej problematiky, ktorá je spojená s tematikou Lebensweltu, „životného sveta“, s vrstvou predchádzajúcej skúsenosti (pozorovanej 3, s. 12). Ide o to, že „životný svet“ je svetom bezprostredných evidencií, tým, čo chápeme a čo má pre nás zmysel a čo je zároveň jazykovo vysvetliteľné, o čom možno obecnne hovoriť.

Ricoeurove námietky sa týkajú Husserlovho transcendentálneho idealizmu. Podľa francúzskeho fenomenológa raný Husserl procedúrami fenomenologickej redukcie previedol otázku bytia na otázku zmyslu bytia a zmysel bytia na jednoduchý korelát subjektívnych spôsobov intencie. Tým len zrekonštruoval nový idealizmus. Nakoniec sa však nemohol vyhnúť tomu, aby namiesto idealistického subjektu, zamknutého vo svojom systéme významov, odhalil „životný svet“ ako horizont všetkých intencií.

Podľa Ricoeura hermeneutika postupuje opačne a celú fenomenologickú úvahu obracia, keď tému „životného sveta“ — ktorá sa proti vôli fenomenológie objavila ako rezíduum — reštituuje ako predpoklad. Charakter a povahu tohto horizontu lepšie vystihuje heideggerovský termín Dasein, bytie-vo-svete, vyjadrujúci vraj primát toho, s čím sme nerozlučne spojení. V rámci kritiky Husserlovho idealizmu Ricoeur ďalej celkom oprávnené poukazuje na to, že ideál vedeckosti, vytýčený fenomenológiou, nie je v kontinuite s vedami,

³ Tu treba poznamenať, že Husserlova kritika objektivismu mala aj svoj racionálny zmysel, pokiaľ sa týkala odmietnutia objektivismu metafyzického materializmu s jeho vylúčením poznávajúceho a prežívajúceho subjektu a slobodnej tvorivej činnosti. Z pozícií idealizmu však Husserl dospel k nevedeckému odmietnutiu všetkých foriem materializmu, pretože sa domnieval, že téza o objektívnej existencii sveta, nezávislého na vedomí vylučuje aktivitu subjektu.

ale je založený na intuícii, ktorej nositeľom je subjektivita. Podľa jeho názoru — a v tom je práve rozdiel hermeneutickej metódy od fenomenologickej — intuíciu, bezprostredné nazeranie podstát, treba nahradiť interpretáciou ako nezavršeným, pokračujúcim procesom odhaľovania významov, ktorý sprostredkuje každé chápanie, a transcendentálne Ego, konštituujúcu činnosť vedomia, uzamknutého v sebe samom, treba nahradiť bytím vo svete. Preto sa pri úvahách o hľadaní základov vedeckého poznania treba pýtať na Dasein, čiže na to bytie, pre ktoré chápanie nie je jednoducho spôsobom poznávania, ale spôsobom bytia, toho bytia, ktoré existuje cez chápanie (porovnej 3, s. 11).

V podstate ide o opakovanie stanoviska antropologizmu, pre ktorý sa problém zužuje na problém „bytia pre človeka“, pričom bytie nadobúda svoj zmysel prostredníctvom vedomia ako jeho korelát. Ricoeur vysvetľuje heideggerovský pojem Dasein cez hermeneutickú požiadavku „príslušnosti“ či „spoluúčasti“ (appartenance), ktorá hovorí o tom, že ten, kto sa pýta, kto interpretuje nejakú vec, je na nej zúčastnený, aby ju mohol pochopiť. Toto pochopenie je však neoddeliteľné od sebaepochopenia toho, kto interpretuje. Hermeneutickou požiadavkou spoluúčasti Ricoeur okrem iného relativizuje Husserlovo akceptovanie problému diskontinuity toho, čo sa nachádza za hranicami našej vnútornej skúsenosti a internou prácou, vlastnou každej vede pri vypracovávaní vlastných fundamentov. Podľa neho ide o jednoduchý fakt, že najprv sme vo svete, patríme k nemu svojou nepopierateľnou príslušnosťou, a až potom, v druhom kroku, sa môžeme vyčleniť od predmetov, ktoré máme v úmysle intelektuálne konštituovať a ovládnuť.

Treba zdôrazniť, že požiadavka spoluúčasti má v súvislosti s formuláciou problému chápania svoje racionálne jadro. S. B. Krímskij vysvetľuje, že ide o jednu zo zvláštností chápania: o požiadavku „predmetno-objektívneho vchádzania do situácie, ktorú chceme pochopiť, či už odvolaním sa na kultúrnu ontológiu duchovno-praktického osvojovania sveta alebo spoluúčasťou na udalostiach, ktoré sú predmetom chápania, prípadne praktickou účasťou na formovaní zmyslu tvorivej činnosti [takzvaný syndrom Pygmalión]“ (4, s. 207). Dodajme však, že buržoázna hermeneutika neoprávnene extrapolovala uvedenú zvláštnosť chápania na problém chápania vôbec a počnúc Diltheyom, ktorý svoju subjektívnoidealistickú iracionalistickú metodológiu historickej vedy založil na univerzalizácii metódy „vcitovania sa“, „vžívania sa“ do historických udalostí, rozvíja túto tendenciu dodnes.

Otázkou je, či tzv. kopernikovský obrat Ricoeurovej (a vôbec postheideggerovskej) hermeneutiky, ktorá fenomenologickú redukciu nepovažuje viac za východisko, ale za odvodený krok, pretože problém dištancie, odstupu od objektov predpokladá najprv našu zakorenenosť vo svete ako chápajúce bytie, viedol k prekonaniu husserlovského idealizmu.

Ricoeur sa domnieva, že nová ontológia chápania túto cestu otvára. Ide o to, že sebaepochopenie človeka je viazané na sprostredkujúcu úlohu interpretácie; a to interpretácie významov (cez ne je potvrdená jazyková podmienka každej ľudskej skúsenosti), interpretácie *symbolov* ako výrazov s dvojítm zmyslom (pretože existuje spoločný symbolický základ humanity, ktorý dovoľuje individuum osvojiť si ľudstvom vytvorené kultúrne normy a spôsoby bytia), a interpretácie *textov* (kde intencia autora nie je okamžite daná, ale musí byť rekonštruovaná v procese interpretácie na úrovni imanentného „zmyslu“ tex-

tu; a na druhej strane to, čo má byť v texte interpretované, je projekt sveta, návrh sveta ako skutočný „predmet“ či „vec“ textu).

Podľa názoru Ricoeura ustanovenie týchto mediátorov oslobodzuje hermeneutiku od husserlovského primátu subjektivity. Autonómnosť textu, nezávislosť zmyslu textu od subjektívnych intencií autora sa mu zdá byť dostatočnou bariérou proti subjektivismu a psychologizmu. Úlohou hermeneutiky nemá byť odhaľovanie psychologických intencií, skrývajúcich sa kdesi „pod textom“, ale explikácia „bytia vo svete“, ukazovaného prostredníctvom textu. V tomto kontexte subjektivita vraj nie je prvou, ale poslednou kategóriou chápania; poslednou v tom zmysle, že nie je radikálnym počiatkom (ako u Husserla), ale že akt subjektivity dovršuje (a nie zahajuje) proces chápania (porovnaj 2, s. 53).

Paul Ricoeur sa svojou koncepciou hermeneutickej fenomenológie radí k tým predstaviteľom súčasnej filozofickej hermeneutiky, ktorých úsilím je vypracovať nové objasnenia sociálno-historických a kultúrnych javov života kapitalistickej spoločnosti. Toto úsilie sa skoncentrovalo do programového hesla „Filozofi viac nechcú zmeniť svet, ale pochopiť ho“. Prostriedkom k naplneniu tohto programu má byť aj neskorá fenomenológia Husserla s tematizáciou „životného sveta“, ktorá zostáva stálym inšpiračným zdrojom súčasného buržoázneho myslenia. U Ricoeura je pretavená v svet jazykového styku, jazykovej komunikácie ako východiska pre pochopenie jednoty človeka a jeho sociálneho a kultúrneho bytia.

Ricoeur v tejto súvislosti nastoľuje viaceré reálne problémy. Racionálne jadro obsahuje jeho analýza problému textu. Text sa — na rozdiel od dialogickej formy jazykového styku — skutočne oddeľuje od subjektívno-psychologického sveta autora a do istej miery aj od sociálneho a ideologického kontextu, v ktorom vzniká (porovnaj 5, s. 78). V tom zmysle je otvorený rozličným interpretáciám rozličných individuí v rozličných kultúrach, a tým aj odhaľovaniu rôznych možných spôsobov bytia človeka vo svete. Taktisto oprávnený je akcent na podmienenosť pochopenia iného sebaepochopením, reflexiou interpretátora, ako aj akcent na hermeneutickú požiadavku spoluúčasti, preorientácie vlastného myslenia v súlade so štýlotvornými štruktúrami textu ako podmienkou jeho pochopenia (V. P. Filatov). Treba tiež oceniť Ricoeurovu kritiku individualistického subjektivismu, ktorý spája text výlučne s vnútorným svetom autora a ignoruje jeho sociálnu povahu.

Ricoeur však neoprávnene zužuje sféru chápania len na jazykovú komunikáciu, zatiaľčo problém chápania existuje aj v mimojazykovej oblasti ľudského styku. Napriek svojim zámerom Ricoeur neprekračuje kritizovaný idealizmus fenomenologickej interpretácie sveta, keď namiesto intencionálneho vedomia postuluje „objektivizované“ vedomie — text a jeho interpretáciu ako predpoklad chápania sveta človeka, ktorý odhaľuje. Takisto „jazyk je v podstate spôsob fungovania vedomia a text je v jazyku fixovaný systém významov. Predmetom hermeneutickej analýzy sú teda v jazyku fixované významy vzaté ako výsledok fungovania vedomia. Vo všeobecných črtách hermeneutická metóda ostáva v rámci toho istého predmetu skúmania ako aj fenomenologická metóda v rámci tohto istého predmetu skúmania ako aj fenomenologická metóda: ide o analýzu vedomia, jeho „objektívácií“ a jeho fungovania“ (6, s. 77).

Hoci nároky hermeneutiky na uznanie jej metódy ako univerzálnej metódy

filozofovania sú neodôvodnené, sám prístup, usilujúci o pochopenie sveta nemožno ignorovať. Naopak, je oprávnený a dokonca nevyhnutný tam, kde poznanie a pochopenie sveta je vytýčené ako predpoklad jeho premeny. V prípade filozofickej hermeneutiky by však takéto hodnotenie jej programového hesla bolo príliš optimistické.

LITERATÚRA

1. RICOEUR, P.: A l'école de la phenomenologie. Paris 1986.
2. RICOEUR, P.: Phénoménologie et herméneutique. In: Du texte à l'action. Essais d'herméneutique II. Paris 1986.
3. RICOEUR, P.: Existence et herméneutique. In: Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique. Paris 1969.
4. KRIMSKIJ, S. B.: Filozoficko-gnozeologická analýza špecifických aspektov chápania. In: K otázkam metodológie spoločenských vied. Bratislava 1986.
5. FILATOV, V. P.: K tipologii situacij ponimaniya. In: Voprosy filosofii 1983, č. 10.
6. KELE, M. CH.: Fenomenologija i germenevtika: schodstvo i različije metodov. In: Kritika fenomenologičeskogo naprevlenija sovremennoj buržoaznoj filosofii. Riga 1981.